

REAL POLITIKA I KLIMATSKA KATASTROFA

Petar Popović

Is it possible to implement the international climate regime? Judging from the analysed realpolitik relations of the countries in the period between the Rio 1992 and Rio 2012 summits, the answer is no. The environmental pollution is not the same everywhere, in some regions where certain natural resources are endangered there is no need for a single central law of some international organisation but a regional inter-state treaty specifically dedicated for the protection of that particular resource. The international climate regime does not need to have its own legal charter because the elements of environmental law should be incorporated in the already existing international legal acts. What we need to figure out is how to raise awareness of the global public who are mostly unaware of the essence of this problem.

Klimatske promjene sve više utječu na međunarodne političke odnose, te se sve više čini da će u skorijoj budućnosti imati golemi utjecaj na političke i gospodarske preobražaje unutar međunarodnog poretka. Danas je pitanje klime postalo prvorazredno pitanje međunarodnih političkih donosa. Otapanje leda na Antarktiku, toplinski udar u Europi 2003, uragan Katrina u SAD-u 2005, poplave u Pakistanu i požari u Rusiji 2010, samo su neke od naznaka sve radikalnijih promjena klime, koje mogu imati dalekosežne političke posljedice kako na regionalnoj tako i na globalnoj razini. Primjerice, poplave u Pakistanu, koje su raselile oko 25 milijuna ljudi, omogućile su talibanima konsolidaciju vlasti na sje-

veru zemlje, stvorivši tako područje političke nestabilnosti i regionalnih sigurnosnih prijetnji. Izravna međunarodna politička posljedica požara i uništenja usjeva u Rusiji se ogledala u izbijanju Arapskog proljeća 2011. Poklopivši se s rastućom cijenom hrane na svjetskom tržištu, kao i strahom od uvoza američkog žita zbog ambrozijske peludi, u Sjevernoj Africi i Bliskom istoku došlo je do nestašice hrane koja je uzrokovala općenarodni revolucionarni val, izmjenivši političku kartu regije unutar godine dana.

Stvaranje međunarodnog klimatskog režima pod kapom međunarodne organizacije, u prvom redu UN-a, koji bi se temeljio na ekološki osviješćenom održivom razvoju, smanjenju zagađenja kroz ispuštanje emisija stakleničkih plinova i konzerviranju resursa, postalo je predmetom međunarodne pažnje sukladno pojavi globalnog zatopljenja i sve radikalnijih klimatskih promjena posljednjih desetljeća. Doduše, povijest političke svijesti po pitanju održivog razvoja i očuvanja ekosustava je duga. Međutim, sve političke inicijative usmjerene na očuvanje prirode oduvijek su bile uvjetovane danim političkim odnosima među državama, odnosno njihovim interesima. Prva Međunarodna konferencija o očuvanju prirode 1909. u Parizu, kao i naponi Paula Sarasina (osnivača prvog nacionalnog parka u Švicarskoj) da se 1913. stvori međunarodno tijelo za očuvanje okoliša u prvi mah su uspješno zblížile velike sile, ali samo kratkoročno. Borba oko preraspodjele kolonija bila je očekivano prioritetniji zadatak tadašnjih vlastodržaca. Stoga je izbijanje Prvog svjetskog rata 1914. potkopalo svaku moguću međunarodnu suradnju po tom pitanju. Do 1945. očuvanje okoliša nije bilo razmatrano u pravnom smislu, niti je uključeno u Povelju UN-a, što je kada se uzme kontekst vremena u obzir sasvim razumljivo. Naime, kako tvrdi Patricia Birne, tadašnjim je antifašističkim saveznicama jedini prioritet bilo stvaranje međunarodnog poretka koji će pravno suzbijati agresiju i štititi ljudska prava, odnosno da se tragedija Durgog svjetskog rata više nikada ne

ponovi. U tu je svrhu prijeko potreban bio gospodarski prosperitet koji bi poticao međuovisnost država (1993: 327). Upravo će ideja o prosperitetu, zbog kojeg je uostalom i osnovan Bretton-Woods sustav 1944, kroz ekspanzivnu industrijalizaciju i urbanizaciju dugoročno ugroziti ekosustav i izazvati klimatske promjene.¹ Novi poslijeratni međunarodni poredak je pod „zaštitom okoliša“ podrazumjevao isključivo zaštitu pojedinih ugroženih vrsta i održavanje nacionalnih parkova.

Industrijsko zagađenje okoliša po prvi puta postaje stvar javnosti 1952. u Londonu s masovnom pojavom respiratornih bolesti uzrokovanih čuvenim „londonskim smogom“, koji je u relativno kratkom roku odnio na tisuće života. Pritisak javnosti natjerao je britansku vlast da 1956. izglasa Zakon o čistom zraku, čime po prvi puta dolazi do smanjenja emisija CO₂. Londonski je „smog“, međutim, uskoro postao pitanje cijelog industrijaliziranog Zapada, te svijeta općenito. Iako države kao suvereni akteri, lokalno odlučuju o rješavanju pitanja zagađenja, taj se problem tiče cijelog svijeta: efekti stakleničkih plinova uništavaju ozonski omotač o kojem ovisi cjelokupna zemaljska populacija, zagađivanje mora otpadom ili bilo kojom drugom vrstom industrijske eksploatacije na jednoj strani svijeta morskim strujama ugrožava morski ekosustav bilo gdje na svijetu, masovna deforestacija u industrijske svrhe uništava atmosferu, industrijsko zagađenje zraka jedne države vjetrovima zagađuje zrak drugih država itd. (vidi: Litfin, 1998: 1-27).

Sve veći i učestaliji pritisak javnosti, nevladinih organizacija ali i klimatskih eksperata dovest će do prve UN-ove Konferencije o ljudskom okolišu (*United Nations Conference on Human Environment*, UNCHE) održane u Stockholmu 1972. Specifičnost tog samita jest u tome što je to po prvi puta u povijesti bio

¹ Također, o kapitalističkoj ekspanziji na globalnoj razini kao uzroku klimatskih promjena, vidi: Goldsmith i Mander.

„globalni“ samit, okupivši sve zemlje svijeta. U preambuli Stockholmske deklaracije stoji: „Čovjek ima neotuđivo pravo na slobodu, jednakost i primjerene uvjete života u okolini s kvalitetom dostojnim za život“. Stocholmska je konferencija prva pobudila globalnu svijest o nužnosti očuvanja prirode, te su ta prvobitna zajednička djelovanja država davala rezultate, kao npr. Montrealski protokol o zaštiti ozonskog omotača 1987. Međutim, izgradnja institucionalno obvezujućeg međunarodnog klimatskog režima je bila zbog niza razloga nemoguća: u Trećem svijetu nužan je bio razvoj crne industrije, deforestacije i rapidne urbanizacije kako bi se prevladalo post-kolonijalno doba siromaštva, velikih zagađivači kao Sovjetski Savez ili Maova Kina kao totalitarni režimi su bili sumnjičavi prema svakom međunarodnom monitoringu, te konačno, kategorično ideološko suprotstavljanje i otpor sve utjecajnijih američkih neoliberalnih konzervativaca svakom mogućem međunarodnom ograničavanju gospodarskog rasta (vidi: Kennedy, 2006: 161-164).

U drugoj polovici 20. stoljeća, bilo je nekoliko važnijih upozorenja o neodrživosti ekosustava u prilikama rastućeg industrijskog napretka, kao npr. *Granice rasta* Rimskog kluba 1972, ali bez većeg utjecaja na tadašnje svjetske političke elite. Tek s objavljivanjem izvještaja Brundtland komisije iz 1987, dolazi do prve prave prekretnice i općeg međunarodnog osvještenja o ugroženosti ekosustava (vidi: World Commission on Environment and Development, 1987). Po prvi se puta svjetske političke elite suočavaju s činjenicom da pitanje klime nije samo u nadležnosti klimatskih eksperata, nego prvorazredno političko pitanje u njihovoj nadležnosti, a o kojemu ovisi sudbina svih naroda svijeta. Danas je postalo gotovo samorazumljivo da odnosi među državama moraju biti odgovorniji, te da održivi razvoj mora postati prioritet jednog „čovječnog“ interesa kao ukupnosti svih nacionalnih interesa. Međutim, od kraja Hladnog rata pomaci na tom polju su bili minimalni.

U prvom dijelu ćemo iznijeti razloge nužnosti stvaranja međunarodnog klimatskog režima, ukazujući na alarmantne podatke vezane za klimatske promjene. U drugom ćemo dijelu iznijeti kratki pregled sporih, gotovo nikakvih pomaka na međunarodnom političkom planu k stvaranju međunarodnog klimatskog režima. Konačno, u trećem dijelu ćemo iznijeti tri teorijske perspektive: realističku, racionalističku i idealističku, kao moguće pristupe u rješavanju ove međunarodne problematike.

Zašto je potreban međunarodni klimatski režim?

U *Filozofiji ekološke krize*, Vittoria Hosle iznio je bit promjene u odnosu čovjeka prema prirodi, koji svoje korijene vuče iz karteizijanstva 17. stoljeća, odnosno pokušaja da putem tehnike čovjek ovlada prirodom. Konačni je rezultat modernog načina života bio da je tehnika ovladala čovjekom: „Oslobađajući čovjeka od prirode, tehnika ga opet veže uz sebe jer proizvodi nove potrebe – naime metapotrebe, dakle potrebe za određenim, tehnički posredovanim načinom zadovoljavanja potreba. Infinitizmu moderne znanosti odgovara to što se i moderna tehnika, drugačije od prednovovjekovne, razvija prema svom potenciranju, što je po svojoj naravi neograničena – ako je potreba zadovoljena, stvara se nova itd, *ad infinitum*; jer uvijek se može zamisliti nešto više, veće, brže; nedostaje svaka immanentna mjera“ (1996: 51). Kod čovjeka je prevlast tehnike nad prirodom, odnosno umjetnog nad organskim, pogazilo neke od osnovnih prirodnih zakonitosti. Hosle tvrdi da po prirodnom zakonu, primjerice, lavovi da bi preživjeli moraju loviti gazele, ali ih nikada neće sve usmrtiti jer bi time uništili sebe (ibid, 64). Te zakonitosti mjere i održivosti, onako kako ih je Kant vidio, predstavljaju određeno „lukavstvo“ ili „plan“ prirode, koji putem tenzije i oprečnosti – čovjekove „društvene nedruštvenosti“ – vodi k čudorednom napretku društva. Napredak kroz dijalektiku sukoba u svojoj biti predstavlja Kantovu tenziju slobode

i prirode iz koje se izvodi čudoredni zakon (u Kantovu slučaju napredak vodi u svjetsko građansko-pravno stanje). Međutim, anglosaksonski su liberali 18. i 19. stoljeća napredak tumačili isključivo u tehnološko-industrijskom, a ne čudorednom smislu. Potreba sadašnjice ima prioritet nad idealima budućnosti.

Posljedica je bila da se tehnološki industrijalizirani svijet u potpunosti otuđio i izgubio svaki osjećaj za zakonitosti prirodnog sustava. Tehnika je poremetila odnos čovjekove slobode i prirode. „Potrebe“ industrijaliziranog svijeta idu upravo putem potpunog istrebljenja pojedinih vrsta i iskorištavanjem posljednjih resursa, odnosno iscrpljivanjem cjelokupne prirode Zemlje u industrijske svrhe. Time se s jedne strane zadovoljavaju gotovo besmislene potrebe modernog potrošačkog društva, te se s druge, na razini države održava status moćne sile i međunarodni prestiž. Tome treba pridodati jednu zabrinjavajuću činjenicu, koja prijeti potpunim uništenjem ekosustava: porast svjetske populacije. Demografski gledano, za doseganje broja stanovništva od 5 milijardi krajem 80-ih godina 20. stoljeća, bilo je potrebno oko 10.000 godina, a izgledi su da će se ta brojka udvostručiti za svega pola stoljeća (Held et al, 1999: 385). S takvim trendom porasta stanovništva, Hosle tvrdi da se prevladavanjem neoliberalnog gospodarskog modela na globalnoj razini nakon 1990. pojavila ozbiljna opasnost svjetske kataklizme, budući da je „nemoguće univerzalizirati zapadnjački životni standard a da Zemlja ekološki ne kolabira“ (1996: 17).

Iako je Zapad od Prve industrijske revolucije ozbiljno ugrozio ekosustav, odgovornost za produbljivanje ekokrize nakon kraja Hladnog rata snose velikim dijelom upravo države hladnoratovski „gubitnici“. Njihov je novonastali „državni kapitalizam“ u potpunosti prihvatio ideje „napretka“ Zapada, (doduše, ne i zapadne vrijednosti slobode i ljudskih prava). Nove su oligarhije političkih moćnika post-komunističkog i Trećeg svijeta u svom grotesknom pokušaju da imitiraju zapadnjački način života,

rezerviran samo za njih, ubrzale krizu ionako neuravnoteženog ekosustava. Usprkos očitim opasnostima, industrijski razvoj, urbanizacija, te općenito zagađivanje putem stakleničkih plinova posljednjih desetljeća izravno utječu na smanjivanje i nedostatke nužnih prirodnih resursa kao vode, hrane i energenata. Predviđa se da će do 2050. godine čak 75% svjetske populacije biti ugroženo nedostatkom vode (vidi: Lee, 2012: 11). Neka od ključnih središta svjetske poljoprivrede, kao npr. sjeverozapadna Indija, sjeveroistočna Kina, sjeveroistočni Pakistan, *Central Vally* u Kaliforniji, te Srednji zapad SAD-a, zbog mogućeg će nedostatka vode ugroziti proizvodnju hrane na globalnoj razini. Nedostupnost vodi, hrani i energentima moglo bi dovesti do velikih migracija, te u nerazvijenim državama i do sukoba oko kontrole nad prirodnim izvorima (ibid). Do koje je mjere trenutna situacija alarmantna u prilog govore i interne vojne studije najmoćnijih država Zapada iz 2010, npr. *Green Paper* britanskog ministarstva obrane, te *Quadriennial Defence Review* američkog ministarstva obrane. U njima se razmatraju obrana i strategije za prevladavanje mogućih posljedica ukoliko dođe do veće klimatske katastrofe (vidi: UK Ministry of Defence, 2010; US Department of Defence, 2010). Doduše, tu novu utrku i sukobe oko resursa ne treba shvatiti u kontekstu klasične geopolitike (zaposjedanje određenog teritorija vojnim putem radi eksploatacije), već geoekonomije, odnosno manipulacijom i kontrolom prirodnih resursa na svjetskom tržištu (vidi: Munkler, 2010: 199-201).

Globalno zatopljenje glavna je klimatska prijetnja stabilnosti današnjeg međunarodnog poretka. Iako među ekspertima postoje nesuglasice oko stvarnog utjecaja ljudskog faktora, općeprihvaćena je činjenica da je globalno zatopljenje posljedica rastućeg prosjeka ispuštanja stakleničkih plinova. Godine 2012. efekti staklenika dosegli su maksimume: „Globalni prosjek najglasovitijeg stakleničkog plina CO₂ bio je 393, 1 ppm, što je

povećanje od 41% u odnosu na predindustrijsku razinu iznosa 278 ppm; godišnje povećanje toga klimatski iznimno važnog plina, odgovornog za veliki dio globalnog zatopljenja klime iznosi 2,2 ppm“ (Sijerković, 2014: 47). Zbog globalnog zagrijavanja dolazi do ekstremnih suša koje pogađaju najranjivije države. Tako su primjerice 2013. Angola i Namibija doživjele jednu od najgorih suša u posljednjih 30 godina, izazvavši glad koja je pogodila gotovo 1,5 milijuna ljudi (ibid, 45). Zbog neravnoteže u temperaturama očekuje se da će u narednim desetljećima požari, uragani i toplinski udari postati učestala pojava svuda u svijetu. Znanstvena su istraživanja već pokazala da takve klimatske anomalije neizravno utječu na izbijanje sukoba: npr. na uzorku od 175 država i 234 sukoba, znanstvenici su pokazali da je El Nino od 1950, zbog izazivanja požara ili suša zbog kojih propadaju usjevi, uzrokovao svaki peti rat u svijetu (*Meridijan*, 2011: 11). Ako se ovakav trend nastavi, za očekivati je porast broja ratova u narednim desetljećima, i to pogotovo zbog energetske sigurnosti. Po UN-ovom „Izveštaju o okolišu“ iz 2009, od 35 ratova vođenih poslije 2000. njih čak 18 se vodilo zbog prirodnih resursa, a ne zbog uobičajenih razloga kao što su ideologija, nacionalizam, religija itd. (vidi: United Nations Environmental Program, 2009).

Zagađenje stakleničkim plinovima koje izaziva globalno zagrijavanje izravno je povezano sa djelovanjem niza industrijskih grana putem korištenja prerađenih resursa, a od kojih su najvažnija fosilna goriva, u prvom redu nafta i plin. U dobu globalizacije, za održavanje statusa „relevantne“ države u kompetitivnim gospodarskim međunarodnim odnosima, ekspanzija nafte od primarnog je značaja. To se odnosi ponajviše na SAD, Britaniju i Kinu, kao i neke druge sile, npr. Brazil i Rusiju. Otkako je načelnik britanskog admiralteta Winston Churchill 1911. lobirao pred britanskom vladom da se ugljen (koji više nije mogao zadovoljiti standarde modernog ratovanja) zamjeni

naftom, to fosilno gorivo postepeno dolazi u središte svjetske pozornosti. Nafta će tako kroz čitavo 20. stoljeće uvjetovati real-politiku, geopolitiku i hegemonijske ambicije velikih sila. Pojedina državna tijela su i nastala na temelju interesa eksploatacije nafte kao npr. američka vojna Središnja komanda (*United States Central Command*, CENTCOM). Uspostavljena 1980. na temelju tzv. „Carterove doktrine“, posebna namjena USCC-a jest da vojnim putem SAD-u osigurava neometanu opskrbu naftom sa Bliskog istoka. Otkako se pojavila naftna industrija 1860, svijet je konzumirao 2 trilijuna barela nafte, od čega je drugi trilijun potrošen u svega 22 godine, između 1991. i 2013. (Mitchell, 2013). Takva neodrživa masovna eksploatacija morala je doživjeti krah, koji se zbio nakon vrhunaca proizvodnje 2005. (tzv. Hubertov vrhunac). Učeterostručenje cijena nafte na svjetskom tržištu u godinama nakon 2005. poklopilo se s nizom nepovoljnih okolnosti: naftom bogate BRIKS države su svoja nalazišta nafte koristili za vlastite potrebe, Iran je bio pod sankcijama SAD-a i EU, a Irak nije bio sposoban proizvoditi zadovoljavajuće količine zbog stanja premanentnog građanskog rata. Gospodarsko-političke posljedice su bile goleme: zbog poskupljenja nafte poskupila je hrana i pao životni standard. Zbog masovne nemogućnosti isplate kredita nekretnina izbila je globalna recesija 2008, a zbog rastućih cijena hrane Arapsko proljeće 2011.

Fondacija Gates predviđa da će sveopća potražnja energenata porasti za čak 50% do 2035. godine. Takav je rastući trend potražnje fosilnih goriva u potpunoj opreci s upozorenjima eksperata i potrebnim smjerom kretanja međunarodne energetske politike. Na svjetskom klimatskom samitu u Copenhagenu 2009. eksperti Međunarodne energetske agencije suočili su predstavnike najvećih zagađivača sa alarmantnim podacima, ukazavši da ukoliko se nakon prelaska naftnog „vrhunca“ iz 2005. u narednih 40 godina iskoristi samo trećina poznatih zaliha

fosilnih goriva, globalno će zatopljenje prijeći nedopustivih 2 C°. U tom će slučaju klimatska kataklizma biti neizbježna (*Meridijan*, 2013: 10). Opasnost ovdje ne predstavlja samo sebičnost država, već i nekontrolirana neodgovornost transnacionalnog kapitala, odnosno privatnih kompanija. One zajedno sa državnim kompanijama posjeduju 2,795 gigatona ugljena, nafte i plina u rezervama: čak 4/5 tih zaliha ne bi smjele biti potrošene ukoliko se žele izbjeći crna predviđnja klimatskih eksperata (Mitchell, 2013). Pitanje je da li su države i kompanije s tolikim zalihama spremne prihvatiti odgovornost i suzdržati se od potrošnje. Čini se da ne, budući da je vladama isključivo bitno održati legitimitet svoje vlasti temeljen na neograničenim potrebama potrošačkog društva, dok je kompanijama za preživljavanje ključno zadovoljenje interesa svojih dioničara, kao i nadigravanje tržišne konkurencije. Nakon što je globalna recesija opustošila svjetsko gospodarstvo, naftnim je kompanijama, kao i bankarima sa Wall Streeta bilo nužno potrebno potaknuti tržište fosilnim gorivima kako bi se izvukli iz krize. Rezultat je bio da su države 2011. kao potporu u obnovljive izvore energije uložile samo 88 milijardi, a za industriju fosilnih goriva čak preko pola trilijuna dolara, što je 6 puta više (*Meridijan*, 2013: 10). Doduše, Mitchell tvrdi da bi u razdoblju post-recesije za gospodarske potrebe SAD-a godišnje trebalo otkriti tri Saudijske Arabije (ibid). Stoga se SAD 2009. okrenuo fosilnom gorivu plina iz škrljaca, što je dovelo do „energetske revolucije“ koja je oporavila gospodarstvo, te izazivalo žestoke prijepore oko upitne „ekološke osviješćenosti“ američkih političkih elita.

Umjesto pritiska na kompanije i napuštanja fosilnih goriva u korist obnovljivih izvora energije, države se naprotiv upuštaju u nove geopolitičke utrke u opskrbi i osiguravanjem resursa fosilnih goriva. Budući da Bliski istok zbog svoje permanentne nestabilnosti predstavlja, kako su to skovale kineske političke

elite, „groblje velikih sila“, strategija Zapada, pogotovo SAD-a usmjerila je svoju pažnju prema Zapadnoj Africi. Nigerija i Angola mogu proizvesti 58 milijarde barela nafte dnevno, što nadmašuje Kaspijsku regiju, inače smatranu energetski najbogatijom u svijetu. Nakon zasjedanja *National Energy Policy Development Group* 2001, kojom je zasjedao potpredsjednik SAD-a Dick Cheney, Zapadna je Afrika označena kao potencijalno središte energetske sigurnosti. Da SAD ne namjerava napustiti fosilna goriva, govori u prilog novo geopolitičko pozicioniranje nakon 2007. kada je Pentagon formirao posebno borbeno zapovjedništvo AFRICOM, zaduženo za područje Zapadne Afrike. Kina, kao danas najveći zagađivač stakleničkim plinovima, u svojoj gospodarskoj ekspanziji po Južnoj Americi i Africi trebati će do 2030. osigurati 8,6 milijuna barela dnevno, samo kako bi zadovoljila potrebe svoje rastuće potrošačke klase (Raphael i Stokes, 2011: 912). Kada je riječ o drugim silama, također nema naznaka napuštanja fosilnih goriva. Primjerice Rusija, najveća država svijeta koju historiografija od 1945. označava kao moćnu velesilu i ideološku alternativnu Zapadu, ustvari je država kao i Saudijska Arabija i sjevernoafričke države, u potpunosti ovisna o izvozu nafte. Kada se kritički sagleda, Rusija je uvijek bilježila kakav-takav rast nakon naftnih šokova i povećanja cijena nafte: 1973, 1979, 2005. Kad je 1986. na svjetskom tržištu cijena nafte dramatično pala, Sovjetski Savez se nekoliko godina kasnije raspao. Rusija se suočila i sa nesagledivim gospodarskim posljedicama nakon pada cijena 2010. Očekivati da će Rusija, kojoj su po priznanju samog predsjednika Putina 2003. energeti vanjskopolitičko oružje (Lucas, 2008: 210), prijeći na obnovljive izvore energije sasvim je iluzorno.

Jedino neekspanzionistička i antihegemonijska EU po svojoj svijesti (trauma dva svjetska rata) i savjesti (teret imperijalne prošlosti), iskreno zastupa i dosljedno radi na ulaganju u obnovljive izvore energije i politici održivog razvoja, smanjenju emisija

stakleničkih plinova, te poziva na globalno jedinstvo, odnosno međunarodnu institucionalizaciju klimatskog režima. Nakon samita u Copenhagenu 2009. EU je jedina dosljedno prihvatila obavezu redukcije emisija CO₂ do 2020, te u pripremanjima za nadolazeći klimatski samit u Parizu 2015. planira iznijeti ambiciozni plan smanjenja emisija za 40% do 2030. Međutim, čak niti EU ne može dosljedno slijediti svoje političke smjernice, oviseći o začaranom krugu samorazarajuće uzajamnosti realpolitike i klimatskih promjena. Primjerice, 2014. EU je ponovno bila uvučena u još jedan od cikličkih sukoba Ukrajine i Rusije, koji je ovoga puta rezultirao građanskim ratom u Ukrajini. Kako je EU odlučila uvesti sankcije ruskim kompanijama i oligarsima, prijeti joj energetska blokada plinom iz Rusije. Time je u Europskoj komisiji zamjetno opala retorika vezana za održivi razvoj i obnovljive izvore energije. U EU su svjesni da ukoliko dođe do blokade, biti će prinuđeni okrenuti se ugljenu i drugim jeftinim izvorima fosilnih goriva, kojima će uvelike odstupiti od svoje ekološki svjesne politike (vidi: Froggat, 2014).

Klimatska bi kataklizma uistinu mogla urušiti „društveni ugovor“ među nerazvijenim državama, te ih odvesti u hobsovska prirodna stanja rata svih protiv svih, dok bi među državama mogla poništiti sve institucionalne međunarodno-pravne norme koje su generacije gradile nakon Drugog svjetskog rata. Stoga je Hosle izložio ključnu moralnu dilemu, koja se tiče „savjesti“ današnjih političkih elita, pozivajući se na samu filozofsku tradiciju razumjevanja moderne države na Zapadu: „Ako je očuvanje ovog planeta za sljedeće generacije dužnost koju je dosadna filozofija države smatrala samorazumljivom i stoga je nikada nije eksplicirala, a ostvarenje te dužnosti ozbiljno je dovedeno u pitanje modernom tehnikom, onda je današnjoj filozofiji države zadaća da povuče institucionalne konzekvencije iz te dužnosti, konzekvencije kojih smo se mogli odricati dok ostvarenje te dužnosti nije bilo dvojbeno“ (1996: 112). Od kraja

Hladnog rata, realpolitika je dokazala da političke elite te konzekvencije nisu uzimale ozbiljno ili se nisu s njima htjele suočiti. Suvremeni međunarodni klimatski režim, u vrijeme kritične ugroženosti ekosustava, jest režim koji je prijeko potreban, ali neostvariv zbog podrivaja sebičnih interesa država.

Realpolitika na djelu: od propalog Ria '92 do propalog Ria '12

U posljednjih se četvrt stoljeća kristalizirala nova „klimatska blokovska podijela“, koja bi se grubo mogla ocrtati kao tenzija s jedne strane razvijenog Zapada kojega predvode SAD i EU, te s druge Trećeg svijeta i zemalja u razvoju predvođenih silama u usponu Kinom, Južnom Afrikom, Brazilom i Indijom (tzv. BASIC). Riječ je o podijeli koja vuče svoje korijene još od 70-ih godina 20. stoljeća, kada su vođe nesvrstanih u UN-u zahtijevali uspostavu „novog međunarodnog gospodarskog poretka“ kako bi se prevladale gospodarske razlike Prvog i Trećeg svijeta: umjesto ideološke tenzije Zapada i Istoka, ova je međunarodna podjela prvenstveno gospodarskog karaktera, između industrijaliziranog tzv. Sjevera (SAD, EU i druge razvijene države) i Juga (države u razvoju). Politički pristup rješavanju problema klime tiče se upravo pitanja gospodarskog razvoja. Odnosno, kako bi se uspostavio međunarodni režim održivog razvoja, s posebnim naglaskom na očuvanje ekosustava, države Juga bi trebale zadovoljiti neke temeljne standarde razvijenog Sjevera. To bi bilo moguće isključivo uz velika odricanja Sjevera u korist Juga, na što države Sjevera očekivano nisu nikada bile spremne. Tako od kraja Hladnog rata, odnose Sjever-Jug karakterizira realpolitika, ravnoteža snaga i nepovjerenje. Međutim, unutar krhkog međunarodnog klimatskog režima, akteri više nisu nacionalne države niti su blokovi Sjever i Jug kao u doba Hladnog rata strogo određeni: bezvlašće međunarodnog klimatskog režima karakteriziraju difuzna savezništva i kontrasavezništva unutar i izvan kruga država Sjevera i Juga. Podjela Sjever-Jug je u

ovom slučaju više načelna nego realna. Primjerice, tenzije unutar Sjevera, odnosno između SAD-a i EU, predstavljaju jedan od ključnih problema nemogućnosti bilo kakvog političkog napretka po pitanju rješavanja klimatskih problema: SAD idalje inzistira na antiinstitucionalnom pristupu sporazumnog dogovaranja na temelju povjerenja aktera, dok EU zahtjeva pravnu obvezatnost za sve aktere unutar organizacija međunarodnog klimatskog režima. Nesuglasice i tenzije među državama Juga još su više izražene. Ustvari Jug kao blok niti ne postoji, već je riječ o nizu država različitih interesa: sila u usponu kao BRIKS, postkomunističkih država, velikih naftnih proizvođača kao države OPEC-a, i nerazvijenih država Trećeg svijeta.

Prvi značajniji klimatski samit nakon Stockholmske konferencije iz 1972, održan je u Rio de Janeiru 1992. godine. Specifičnost tog samita jest da su samo pet godina od prekretničke Brundtlandove komisije, države odlučile zajedničkim naporima uhvatiti se u koštac s opasnostima klimatskih promjena. Međutim, politički su interesi očekivano iskočili u prvi plan. Predstavnici i diplomati SAD-a i EZ-a suočili su se za pregovaračkim stolom s čvrsto ujedinjenim suparničkim blokom zemalja Grupe 77 i Kine, koji su nastupili s jasnim ciljevima i zahtjevima. Konačni rezultat pregovora je bila čuvena sintagma „zajednička, ali različita odgovornost“, što je podrazumijevalo veću odgovornost najvećih zagađivača. Budući da je Sjever zagađivao sa $\frac{3}{4}$ ukupnih emisija stakleničkih plinova u svijetu, te je snosio povijesnu odgovornost od Prve industrijske revolucije za teško klimatsko stanje, obvezao se smanjivati ispuštanje CO₂. Državama u razvoju, s druge je strane, omogućeno povećavanje emisija isključivo u korist njihovog gospodarskog razvoja, kako bi se prevladala neuravnotežena gospodarska asimetrija na globalnoj razini.

Jedan od glavnih razloga popuštanja Sjevera bila je svojevrsna percepcija država u razvoju, na koje je SAD gledao kao na

„porazene“ u Hladnom ratu, za kojima se vuklo tzv. „izgubljeno desetljeće“ dužničkog ropstva, propast planske privrede, stagnacije, političke krize i ratovi (vidi: Hurrell i Sengupta, 2012: 467-9). Pitanje klime predstavljalo je samo još jednu sferu međunarodnog djelovanja gdje se trebala potvrditi unipolarna moć SAD-a. Međutim, budući da stavovi i prijedlozi SAD-a ne samo da nisu bili ujednačeni, nego čak i suprotstavljeni europskima, Sjever je nastupio razjedinjeno. Uz potcjenjivački odnos prema suparnicima (američki predsjednik George Bush stariji se nije niti pojavio na samitu), nepripremljene su države Sjevera očekivane doživjele diplomatski poraz. Međutim, tzv. „zajednička, ali različita odgovornost“ se iz više razloga pokazala dugoročno neodrživom politikom. U prvom redu, izlazak iz podređenog stanja „razvoja“ u ravnopravno stanje „razvijenosti“ sa Sjeverom samo je dodatno otežavalo ionako preopterećeni ekosustav (pogotovo kada je riječ o velikim zagađivačima kao Kini, koja je jedina istinski profitirala od „zajedničke, ali različite odgovornosti“). S druge strane, takva politika nije bila pravno obvezujuća pa je bilo i naivno očekivati da će se SAD pridržavati postignutog dogovora.

U idućih dvadeset godina – do ponovnog okupljanja u Riu na samitu „Rio+20“ 2012. – razjedinjene države Sjevera ostale su dosljedne samo u jednome: potrebi revizije postojećeg međunarodnog klimatskog režima, dok su zemlje u razvoju branile stećeni *status quo*. Na samitu u Kyotu 1997. pregovaračka je pozicija Sjevera ponovno bila slaba, ponajviše zbog vlastitog neuspjeha u smanjivanju dogovorenog stupnja emisija, ali i sukoba SAD-a i EU oko potpisivanja samog Protokola. EU je ponovno zahtijevala premještanje pravnih i regulatornih mehanizama na međunarodnu političku razinu, odnosno UN-a, dok je SAD podilazio privatnom poslovnom sektoru, pokušavajući pitanje klime otrgnut i iz ruku međunarodne politike i prepustiti ga tokovima transnacionalnog kapitala. SAD je, naime, nakon

donošenja Zakona o čistom zraku 1990. pod tzv. „Programom suzbijanja kiselih kiša“ uspio tokom 1995. i 1996. olakšati regulacijski teret kompanijama u smanjivanju emisija sumpornog dioksida, tako što je država dopustila trgovanje sa viškovima smanjenih emisija. Rezultat „trgovine emisijama“ je bio nevjerovatan uspjeh. Velike su kompanije prerezale troškove smanjivanja emisija za 50%, male kompanije (koje bi propale smanjivanjem emisija) su preživjele, a same emisije su smanjene u zavidnim količinama (vidi: Stavins, 1998). SAD je bio zainteresiran da se njegov model, kao ekološki jedan od najučinkovitijih političkih projekata do tada, primjeni na globalnoj razini kroz implementaciju politike smanjenja emisija stakleničkih plinova na tržišnim osnovama. U tom slučaju, kompanije Sjevera bi na globalnom „tržištu emisijama“ imale apsolutnu prednost u odnosu na loše poslujuće kompanije post-komunističkog i Trećeg svijeta, koje su većinom poslovale u okvirima državnog kapitalizma, amaterski vođene skućenim interesima vladajućih oligarhija (vidi: Ovodenko i Keohane, 2012: 540). Konačno, SAD bi na još jednom međunarodnom političkom planu – klimatskom – uspješno izbjele institucionalno vezanje i podređivanje međunarodnoj organizaciji. Iako je EU politički bila protiv međunarodne trgovine emisijama, njezin neoliberalni sustav ubrzo je prihvatio američki koncept kroz „EU shemu trgovine emisijama“ (EU ETS), omogućujući naprije britanskim i nizozemskih kompanijama kao British Petroleum i Royal Dutch Shell prilagođavanje novim ekološkim pravilima uz minimalne gubitke, te potom primjenu tog sustava na ostatak kontinenta.

Jedan od glavnih razloga zašto je SAD odbio potpisati Protokol iz Kyota odnosio se upravo na prijepornu doktrinu „zajedničke, ali različite odgovornosti“. Kamen spoticanja bilo je pitanje implementacije proširenog i nadopunjenog Montrealskog protokola iz 1987. o očuvanju ozonskog omotača kroz sustavno smanjivanje emisija CO₂, a od kojega su po

Berlinskom dogovoru iz 1995. bile izuzete države u razvoju. Politika „zajedničke, ali različite odgovornosti“ donešena na samitu u Riu 1992, a institucionalizirana Berlinskim dogovorom, nužno je vodila u, kako ga je Robert Keohane nazvao, „kompleksni“ umjesto „koherentni“ međunarodni klimatski režim, temeljen na krhkim dogovorima, bez jasno definirane odgovornosti i bez ikakvih pravnih obaveza (vidi: Keohane i Victor, 2011). Uzroci nemogućnosti zajedničkog međunarodnog „koherentnog“ pristupa klimatskim promjenama i sve izraženijoj realpolitici se ne nalaze, međutim, toliko u različitim gospodarskim interesima država, koliko u bitnom nesrazmjeru s jedne strane neravnomjerne globalne raspodjele bogatstva, te s druge: do tad povijesno nezabilježenog rasta svjetskog stanovništva. Između 1987. i 2010. svjetska je populacija narasla s 5 milijardi na 7 milijardi. Te dodatne 2 milijarde odnose se uglavnom na populaciju država koje se nalaze ispod granice siromaštva. Po Paulu Collieru, taj nesrazmjer rastuće svjetske populacije i sve veće koncentracije bogatstva u određenim centrima moći, dovodi do nemogućnosti uravnoteživanja gospodarske asimetrije. Države koje se nalaze na donjih 20% svjetskog siromaštva, su zapravo države „srednjovjekovnog tipa“, koje karakteriziraju građanski ratovi, raširenost epidemija, društvena neobrazovanost, nasilje i korupcija (2007: 3). Budući da su takve kvazi-države, tzv. *failing states*, kronično politički nestabilne, razvijanim je državama Sjevera gotovo nemoguće postići kompromisna rješenja te utvrditi zajedničke okvire djelovanja u onim sferama međunarodne politike koje su prioritetnije od održivog razvoja, kao npr. ljudska prava, regionalna sigurnost itd.

Iako je Sjever u smislu količine potrošnje prirodnih resursa svakako najodgovorniji za sadašnje klimatsko stanje, potreba za prevladavanjem neuravnotežene gospodarske asimetrije nužna je iz razloga što većina država u razvoju ovisi o svojim prirodnim resursima. Braniti im eksploataciju vlastitih prirodnih resursa

ujedno bi značilo i, u kontekstu globalnih gospodarskih trendova, unazađivati ih. Uprvo su iz tog razloga Brazil, Indija i Malezija na samitu u Riu 1992, otvoreno napale države Sjevera kao „licemjerne“: države Sjevera su izrazile zabrinutost da te tri države prekomjerno krče šume i razvijaju crnu industriju, što je bilo tumačeno kao izravni napad na njihov put razvoja kako bi Sjever zadržao gospodarsku prednost i svjetsku dominaciju (Kennedy, 2006: 163). Afrički je kontinent po pitanju klime najpogođeniji. Kao najmanje odgovoran za klimatsko stanje (udio cijelokupne afričke konzumacije energije na globalnoj razini iznosi svega 2.3%) afričke su države ujedno i najranjivije u slučaju izbijanja klimatskih katastrofa. Na klimatskom samitu u Copenhagenu 2009. SAD se, kako bi se izbjegla klimatska katastrofa te istovremeno izjednačila „odgovornost država“, obvezao isplaćivati 100 milijardi dolara godišnje potpore zemljama u razvoju, čime bi se ubrzao njihov razvoj i sposobnost suočavanja s klimatskim katastrofama. Jedan od razloga za veću odgovornost Sjevera jest bio i taj što je Afrička Unija po prvi puta jedinstveno nastupila, predvođena etijopijskim premijerom Melesom Zenawijem. Po pitanju dubljeg institucionalnog povezivanja, samit u Copenhagenu, očekivano, nije polučio nikakav dogovor oko institucionalnog okvira niti bilo kakve dugoročne međudržavne koordinacije djelovanja.

Međutim, nakon samita u Copenhagenu vodstva država Sjevera uvidjela su jednu važnu činjenicu. Naime, međunarodni sustav 19. stoljeća, po kojemu industrijalizirana jezgra predstavlja *centar* međunarodnog gospodarskog sustava eksploatirajući gospodarstvo i resurse *polu-periferije* i *periferije*, te time snosi svu povijesnu odgovornost za klimatske promjene, odavno je nestao. Na globalnoj razini vlada sustav transnacionalnog kapitalističkog poretka, odnosno globalna međuovisnost koja diktira uvjete. Za SAD i EU takav je sustav ukazivao na potencijalnu političku prednost, budući da za rješavanje klimatskih problema

Sjeveru nije potrebna suradnja sa državama u razvoju. Naprotiv, državama u razvoju će biti potrebna suradnja sa Sjeverom, budući da klimatske promjene izravno utječu na nedostatke prirodnih resursa, o čijem izvozu države u razvoju najviše i ovise (Hurrell i Sengupta, 2012: 473). Samim time, u slučaju potencijalne klimatske katastrofe, Sjever, kao težište svjetskog tržišta, može okrenuti i tokove tržišta i kapitala u svoju korist. Nedostatak energenata kao i porast cijena hrane na svjetskom tržištu na kraju prvog desetljeća 21. stoljeća, naglo je oslabilo pregovaračku poziciju država u razvoju. Arapsko je proljeće 2011. bilo svojevrsno upozorenje gotovo svim vladama Trećeg svijeta, do koje mjere mogu klimatske promjene ugroziti njihovu vlast. Nepovoljne je okolnosti Sjever iskoristio kako bi na klimatskoj konferenciji u Durbanu 2011. po prvi puta otvoreno napao dotadašnju doktrinu „zajednička, ali različita odgovornost“. Diplomatski je napad izveden plemenitim pozivom na „jedinственu suradnju svih zemalja svijeta“. Od onda, odgovornost za klimatsku politiku jednako dijele i zemlje čiji je daljni razvoj upitan, kao i zemlje koje najviše zagađuju, te snose povišenu odgovornost za sadašnje klimatsko stanje.

Međutim, jednako važan čimbenik zašto su države u razvoju prihvatile Durbansku platformu, bila je njihova vlastita razjedinjenost. Pukotine unutar bloka počele su dolaziti do izražaja već tokom samita u Copenhagenu, ponajviše između Kine i ostalih. Kina se dugoročno pokazala najvećom prijateljnom za ekosustav, vodeći gotovo imperijalnu politiku eksploatacije prirodnih resursa, ali isključivo po konvencionalnim međunarodnim pravilima igre, čime konkretna politička reakcija na njeno ponašanje nije mogla biti više od otvorenog „negodovanja“ Sjevera i država u razvoju.

Poput tempirane bombe unutar ekosustava, kineska vanjska politika predstavlja eklatantni primjer gospodarsko-imperijalne realpolitike: pred razvijenim svijetom Kina se poziva na svoju

nerazvijenost i siromaštvo, dok pod tom izlikom otvoreno eksploatira države u razvoju (vidi: Rachman, 2010). Na njezinu imperijalnu politiku upozorio je predsjednik Južnoafričke republike Thabo Mbeki, izjavivši da: „Kina ne može samo tako ovdje doći, iskopati sirovine, otići, te nam potom prodavati gotove proizvode“ (Taylor, 2009: 2). Početkom 90-ih godina 20. stoljeća, kada je Kina s Grupom 77 složno nastupala na samitu u Riu, njezin je udio u potrošnji svjetske energije iznosio tek 6%. Zahvaljujući doktrini „zajedničke, ali različite odgovornosti“, Kina je do 2006. izjednačila svoj udio potrošnje svjetske energije sa državama Sjevera, te ujedno postala najveći svjetski zagađivač stakleničkim plinovima, nadmašujući SAD i EU. Temelj kineske imperijalne politike je tzv. „Pekinški konsenzus“ po kojemu, primjerice, naftne kompanije uživaju poslovnu autonomiju u kombinaciji sa autoritarnim državnim kapitalizmom. Njihovo je djelovanje potpomognuto službenim stavom Kine, koja podržava neoliberalni trgovinski međunarodni poredak. Na Euroazijskom samitu u Helsinkiju 2006. kineski je premijer Wen Jiabao izjavio: „geopolitičko nadmetanje ne smije spriječavati globalnu energentsku slobodnu opskrbu, te se pitanje energije ne smije politizirati“.

Liberalni pristup Kine u eksploataciji energenata pobudio je mnoge kontroverze, kao npr. investicije u naftnu industriju Sudana, u vrijeme kada je sudanska vlada vršila genocid u Darfuru. Čak i one države koje su kao najveći proizvođači nafte ili pod kontrolom OPEC-a ili *Sedam sestara*, popustile su pod investicijskim pritiscima Kine. Primjerice, u Iraku, koji se nalazi pod hegemonijskim nadzorom SAD-a, Kina je od 2007. uspjela preko zajedničkih investicija sa British Petroleumom i švicarskim Addaxom doći u posjed najbogatijih naftnih nalazišta: Južne Romaile, al-Ahdab i Halfaye, te je time od 2010. kontrolirala gotovo 20% iračke nafte. Predviđa se da će kineska opskrba naftom iznositi oko 500 milijuna tona do 2020. Takva

masovna konzumacija energije pod izlikom „različite odgovornosti“ u najnaseljenijoj zemlji na svijetu, ozbiljno prijeti održivosti ekosustava. Kina se stoga našla pod diplomatskim pritiskom EU na samitu u Copenhagenu kako bi smanjila zagađivačije. U tu je svrhu 2011. uveden kineski klimatski petogodišnji plan kako bi se smanjile emisije stakleničkih plinova, međutim, njezin nezaustavljivi rast i razvoj ne obećavaju pomake na tom polju.

Na svoju dvadesetu godišnjicu, klimatski samit u Rio 2012. okupio je oko 150 predstavnika država i oko 50000 delegata međuvladinih i nevladinih organizacija. Kao i svaki drugi samit, Rio+20 je predstavljao još jednu deklaraciju dobrih namjera. Sam naziv donešene deklaracije: „Budućnost kakvu bi smo željeli“, možda na najbolji način oslikava nemoć postizanja dugoročnih dogovora i plana djelovanja, a kamoli nužnu institucionalizaciju međunarodnog klimatskog režima. U kojoj mjeri alarmantna klimatska situacija zabrinjava vođe najmoćnijih država svijeta, dovoljno govori u prilog nenazočnost najmoćnijih lidera Sjevera, američkog predsjednika Obame, njemačke kancelarke Merkel i engleskog premijera Camerona. Ključni problem svih samita i konferencija od Ria 1992. do Ria 2012. jest što su svi postignuti dogovori temeljeni na dobrovoljnoj a ne na međunarodno-pravnoj obvezi. Iza plemenitih poziva na jedinstvo, krije se demonstracija pregovaračke sile u borbi onih koji imaju kapital i moć, te onih koji im žele preuzeti vodeći položaj. I dok se vodstva država ne mogu dogovoriti oko podijele odgovornosti, negativne posljedice klimatskih promjena, zajedno sa porastom svjetskog stanovništva i razine globalne potrošnje prirodnih izvora, vode, hrane i energenata, ozbiljno ugrožavaju održivost ekosustava, koji bi po nekim procjenama do 2020. mogao doživjeti potpuni slom.

Tri teorijska pristupa međunarodnom klimatskom režimu

Opasnost klimatske kataklizme dovodi u pitanje opstanak samoga međunarodnog poretka, stoga je međunarodna suradnja po tom pitanju neupitna. Političko djelovanje Sjevera će biti presudno, budući da države Sjevera i dalje posjeduju zavidnu političku, gospodarsku, tehnološku i vojnu moć u odnosu na druge. Međutim, kako je pokazao Hurrell (1994), međunarodni klimatski režim može izazvati duboke strukturalne promjene za države Sjevera. Prvi problem se tiče negativnih utjecaja jednog međunarodnog institucionaliziranog klimatskog režima na pravni poredak suverene države, s gotovo nikakvom garancijom da će takvo kolektivno centralizirano djelovanje kroz međunarodnu organizaciju dati željene rezultate u ograničavanju klimatskih promjena. Upravo takve moguće negativne utjecaje SAD uspješno izbjegava od početka 90-ih godina 20. stoljeća, odbijanjem potpisivanja bilo kakvog klimatskog protokola i sporazuma. Drugi problem tiče se nemogućnosti političkih elita da rješavaju klimatske probleme lokalno, bez uključivanja drugih međunarodnih aktera. Države u razvoju se naprosto neće nikada odreći svojeg prava na koje se kao bivše kolonije pozivaju, koje im omogućuje daljnji razvoj. Treće, kao sinteza prva dva problema, država kao takva gubi svaki legitimitet, jer s jedne strane samostalno ne može rješavati klimatske promjene a u kolektivnoj suradnji ne može se odreći svog interesa, budući da nema taj luksuz vjerovanja u dobre namjere i ekološku osvješćenost drugih država. Međutim, kako smo ranije napomenuli, suverenost kao takva nije nestala, nego je izmijenjena u kontekstu prevladavanja vestfalskog tipa države kroz difuziju moći svjetskog tržišta i vojne snage SAD-a. Tri teorijske tradicije nude moguće pristupe ovoj problematici.

a) realistički pristup

Da teritorijalna suverena država ne može riješiti problem klimatskih promjena, čak i u suradnji s pojedinim državama iz

svog „kruga“, nego isključivo globalnom suradnjom, nije novost. Međutim, realistički pristup koji bi odbacivao svaku institucionalizaciju međudržavnih odnosa itekako je realnost današnjeg svijeta. Kada SAD odbija potpisati bilo koji klimatski protokol, taj čin treba shvatiti u kontekstu načelnog stava američke vanjske politike o nepokoravanju bilo kakvoj nadnacionalnoj institucionalizaciji. Međutim, površno je razmišljanje da SAD to čini zato jer jednostavno želi zadržati svoj ekskluzivitet svjetskog hegemonu, ili zato da bi zaštitio svoj ustavni poredak, odnosno da bi se izbjegla eventualna oprečnost između ustavnih i međunarodno-pravnih obveza. Vanjska politika SAD-a je politika svih onih koji su uključeni u transkapitalistički poredak. Nepokorovanje međunarodnoj organizaciji nudi mogućnost fleksibilnijeg djelovanja u regulaciji samoga poretka. Zbog toga je, primjerice, „trgovanje emisijama“ tipični primjer održavanja liberalnog sustava kroz dublju gospodarsku međuovisnost država, gdje SAD nije nužno svjetski hegemon u klasičnom smislu, koliko svjetski regulator. Stoga se realistički pristup rješavanju problema klimatskih promjena uglavnom treba sagledavati s vojnog aspekta.

Znanstvenici su na temelju paleoklimatoloških podataka došli do zaključka da klimatske promjene u većini slučajeva nenadano izazivaju katastrofe, a ne postepeno. Nemoguće je ustvrditi kada, gdje i ako će uopće doći do određene katastrofe, neovisno o samoj klimatskoj anomaliji. Takva je nesigurnost potakla stručnjake u SAD-u da preispitaju sposobnosti i kapacitet vojnog djelovanja u slučaju katastrofe. Početkom 90-ih godina 20. stoljeća, osoba odgovorna za zaokret Pentagona ka klimatskoj politici bila je Sherri Goodman, definiravši „klimatsku sigurnost“ i ulogu vojske u njoj. Njezine su ekspertize, od kojih je CNA izvještaj iz 2007. najutjecajniji, pripomogle da se pitanje klime, kroz otvaranje niza ureda i komisija, aktualizira u CIA-i, Američkom odijelu za energiju, te drugim ključnim institucijama

(vidi: Mead i Sinder, 2011). Naime, na temelju iskustva u Somaliji, Iraku i Afganistanu, američki je vojni establišment shvatio da vojno intervenirati u određenu državu nije problem, već problem predstavlja doba „rekonstrukcije“ propalog državnog sustava. Kada je riječ o nepredvidljivim klimatskim anomalijama, održavanje unutardržavnog sustava katastrofom pogođene države od presudne je važnosti, a za to je potrebna stalna pripravnost (vidi: CNA, 2007: 10). Stoga, kako bi se izbjegao težak proces ponovne izgradnje strukture i institucija pogođene države, „klimatska sigurnost“, već poučena domaćim iskustvom posljedica uragana Katrina, Wilma i Rita 2005. u SAD-u, usredotočila se na obučavanje vojske za djelovanje u kriznim situacijama. Spremnost američke vojske da intervenira u koju god pogođenu državu sve je učestalija posljednjih godina, kao u slučajevima intervencije u Haitiju nakon potresa 2010, potom Operacija Tomodachi kao pomoć Japanu nakon udara tsunami 2011. (u koju je bilo uključeno 24.000 američkih vojnika), te pomoć Tajlandu nakon poplava u Bangkoku iste godine.

Važno je napomenuti da ovakav realistički pristup nije „ekološki osviješten“, nego isključivo reakcija na realno stanje stvari. Drugim riječima, realizam se ne hvata u koštac s biti problema, nego s njegovim posljedicama. Razlog je jednostavan. Naime, vojne intervencije u vidu humanitarne pomoći i reagiranja na katastrofe svojevrsna su potvrda unipolarne moći, odnosno hijerarhije dominantnog Sjevera s SAD-om na čelu. Ukoliko druge države kao Rusija i Kina razvijaju svoje vlastite vojne snage za pomoć ugroženim državama u svojim zonama utjecaja, značiti će da je međunarodno bezvlašće dobilo nove Levijatane, ali ne nužno i međunarodnu suradnju po pitanju samih klimatskih promjena. Smanjenje emisija stakleničkih plinova treba ostati u domeni suverenih država, a ukoliko se određena država ne pridržava zadatih okvira, kolektivnom ju akcijom unutar nekog međunarodnog foruma treba izolirati, te izvršiti politički pritisak.

Odgovornost za klimatsko stanje i sloboda države od međunarodnih institucija jedino mogu biti „usklađeni“ ukoliko se odgovornost za smanjivanje zagađenja prepusti zakonima tržišta, u ovom slučaju „trgovini emisija“. Iako je već relevantna literatura pokazala da je globalno zatopljenje najveći poraz svjetskog tržišta (vidi: Stern, 2007), pojavili su se pojedini glasovi, kao npr. Stephen Bernstein (2001), koji zagovaraju tzv. „kompromis“ između ekološke svijesti i načela liberalnog kapitalizma, odnosno „kompromis liberalnog environmentalizma“. Međutim, koliko je realno jedno „svjetsko zeleno tržište“ u uvjetima dereguliranog transnacionalnog kapitala i kompetitivnih međudržavnih odnosa, ostaje otvoreno pitanje.

b) racionalistički pristup

Međunarodno pravo, kao središnja institucija međunarodnog društva, treba biti ključni element u uspostavi međunarodnog klimatskog režima. Po pitanju ekologije, međunarodno je pravo isključivo pozitivno, djelujući kao međudržavni ugovor još od čuvenog kanadsko-američkog spora *Trail Smelter* iz 1939. godine, koji zabranjuje i kažnjava prekogranično oštećivanje prirode. Od 1945, pitanje okoliša nikada nije bilo „emancipirano“ kao zasebna pravna sfera, izvan okvira uobičajenih međunarodnopravnih akata. Ukoliko bi i došlo do posebnih međunarodnopravnih institucija vezanih za okoliš, kao npr. zahtjev za stvaranjem Međunarodnog suda za okoliš, njihovo će konstituiranje i sadržaj biti isključivo u domeni dogovora država, kao i svi drugi međunarodnopravni akti. Za ilustraciju može poslužiti UN-ov Program za okoliš (*United Nations Environmental Program*, UNEP, osnovan 1972. tokom Stockholmske konferencije), koji je u svom izvješću 2009. ukazao na manjkavosti humanitarnog prava po pitanju očuvanja okoliša u ratnom stanju, ukazujući na sljedeće nedostatke: humanitarno pravo stavlja isključivi naglasak na očuvanje civilnog vlasništva, ali ne i okoliša; nadalje, većina pravnih regulativa vezanih za očuvanje okoliša odnosi se

na međunarodne oružane sukobe, ali ne i na unutardržavne sukobe; ne postoji stalni pravni mehanizam koji bi nadgledao počinjenu štetu okoliša nakon rata, kao što se, među ostalim, niti opća načela humanitarnog prava ne odnose na okoliš (vidi: UNEP, 2009: 1-88). Nakon objave, izvješće je potaklo međunarodnu suradnju oko pravnog preispitivanja dosadašnjeg humanitarnog prava prema okolišu. Prijedlog samog izvještaja je bio da se umjesto posebnog „međunarodnog prava za okoliš“, dosadašnji međunarodnopravni statuti nadopune s pravnim aktima vezanim za okoliš (ibid, 51); npr. nadopunjavanje statuta organizacija Crvenog križa i Međunarodnog suda pravde, te, najvažnije, stvaranje UN-ovog posebnog tijela za nadzor očuvanja okoliša tokom rata.

Budući da svaki korak racionalističkog pristupa mora počivati na konsenzusu interesa država, stvaranje pravnih temelja međunarodnog klimatskog režima nailazi na prepreke ne samo u odnosima Sjever-Jug, nego, kao što smo i ranije ukazali, unutar samih interesnih sfera. Primjerice, tokom samita „Rio+20“ 2012. iznešen je prijedlog da se UNEP pretvori u specijaliziranu agenciju za klimatska pitanja, pritom da ostane institucionalno vezana za Opću skupštinu UN-a. EU je među prvima prihvatila prijedlog, naišavši, očekivano, na otpor SAD-a i Kine. Njihov je argument bio da UNEP kao posebno tijelo Opće skupštine mora ispuniti svoje zadatke, a ne da ga se dodatno opterećuje zadacima za koje nije dorastao. S obzirom na to da svega 15 država sudjeluje u financiranju 90% UNEP-ova proračuna, tu instituciju čini podložnom određenim utjecajima i nemogućnosti bilo kakvog daljnjeg nadnacionalnog dodjeljivanja prava i moći u odlukama (vidi: Ivanova, 2011).

Kako bi međunarodni klimatski režim bio pravno funkcionalan, važno je da se na države ne čini institucionalni pritisak niti da se arhitekturi režima pristupa od općih prema partikularnim načelima. Naprotiv, međunarodni klimatski režim je moguć

isključivo ako se na određenim specifičnim pitanjima postižu širi i uži regionalni sporazumi, koji bi svi zajedno sačinjavali međunarodno ekološko pravo na globalnoj razini. Steven Bernstein i Benjamin Cashore iznjeli su četiri prijedloga za uspostavu međunarodnog ekološkog prava. Prvo, međunarodni ugovori moraju biti implementirani na lokalnoj razini sukladno obvezama koje nalaže međunarodno pravo. Primjerice, „Ugovor o promicanju trgovine“ SAD-a i Perua iz 2009. sadrži aneks (18.3.4.) koji se odnosi na proširenje administrativnih, nadzornih i provedbenih poluga Perua u ograničavanju deforestacije: održivim upravljanjem šumskim resursima, suzbijanju ilegalnog krčenja šuma, očuvanje ugroženih šumskih vrsta itd. (2012: 591, 595-596). Peru se dakle po ovom ugovoru, konkretno u odnosu na šume, obvezao pridržavati određenih pravila. Drugo, nadnacionalne ili regionalne koalicije, pozivanjem na postignuti dogovor, mogu vršiti pritisak na vlade u slučaju nepridržavanja pravila. Treće, za države koje ovise o svjetskom tržištu i stranom kapitalu, poticaj da se pridržavaju pravila može biti postignut prijetnjom gubitka udjela na tržištu, kao i gubitka investicijskog povjerenja. Četvrto, međunarodni dogovori i mehanizmi implementacije biti će efektivniji ukoliko se temelje na već sprovedenim domaćim zakonima (ibid, 591). Drugim riječima, na temelju niza raznovrsnih gospodarskih i drugih dogovora i ugovora koje institucionalno nadziru već postojeće međunarodne organizacije, npr. Svjetska trgovinska organizacija, nadograđivanje s odredbama vezanih za okoliš, stvorilo bi jedno koherentno tijelo prava i normi međunarodnog ekološkog režima.

c) idealistički pristup

Kantovski koncept svjetskog društva bitno je suprotstavljen samoj ideji suverene nacionalne države, stoga odgovor na klimatske promjene mora biti usklađen isključivo s kozmopolitiskim načelima. Naime, klimatske katastrofe ne pogađaju specifično nacije, nego ljude kao takve. Dakle, zastupati stvaranje

međunarodnog klimatskog režima ujedno znači zalagati se za univerzalna ljudska prava, a to podrazumjeva svijest o globalnom djelovanju. Daniel Deudney (1993) tvrdi da se pod trenutnim međunarodnim klimatskim režimom javljaju dva uzajamna trenda. Prvi trend ukazuje da se posljednjih desetljeća razvija globalna mreža međunarodnih institucija, koje, doduše, još uvijek ovise o međudržavnom kompromisu. Drugi trend ukazuje na svojevrsnu promjenu u međunarodnoj kulturi, koja internacionalizacijom klimatske problematike stvara jedinstvenu kozmopolitsku svijest. Razvoj kozmopolitske svijesti u konačnici će imati presudnu ulogu u potpunom slabljenju suverene države, odnosno da će pojedinci međunarodnu politiku pretvoriti u lokalnu, te lokalnim djelovanjem na globalnom planu stvoriti održive klimatske uvjete.

Kozmopolitski stav dodatno eksplicira Hosle, tvrdeći da državni legitimitet, koji se prvenstveno temelji na pravu na život, mora u danjašnjim uvjetima (uz privatno vlasništvo) uključivati i ekološki karakter pravne države. On je moguć samo ako se ispravno shvati Kantovo „carstvo svrha“, odnosno da je svaki čovjek svrha a ne sredstvo. Primjenjeno na problematiku ekologije, čovjek kao sastavni dio prirode, mora u njoj pronaći svrhu svoga opstanka, a ne sredstvo u cilju industrijske proizvodnje. Pozivajući se Fichtea, Hosle kaže: „Vlasnik nad životno važnim obnovljivim resursima (može to biti more, tropske prašume) po mome mišljenju ne smije imati pravo da ih uništava – može samo koristiti njihove plodove, ali ne smije dirati u prirodni kapital“ (1996: 115). Ovo bi se načelo moralo odnositi i na države Sjevera i na države u razvoju, koje koriste svoju suverenost pod krinkom nacionalnog interesa uništavajući ekosustav. Stoga, Hosle kao rješenje vidi upravo Kantov republikanski pristup izložen u „prvom definitivnom članu“ Vječnog mira: „(...) čini mi se neizostavnim da se zaštita okoliša kao državni cilj uključi u sve ustave (po mogućnosti bez zakonskih ograničenja).

U zemljama s ustavnim sudstvom – a njegovo uvođenje općenito je preporučljivo – to jamči mogućnost žalbe na odluke legislative“ (ibid, 119). To bi bio začetak lokalnog državnog djelovanja, koje bi potom na globalnoj razini dovelo do uravnoteživanja ekosustava.

Zaključak

Je li, dakle, međunarodni klimatski režim moguć? Na temelju istraženih realpolitičkih odnosa država u razdoblju između samita u Riu 1992. i Ria 2012. čini se da nije. Međutim, bit problema nije nepovjerenje među državama, kao ni pragmatično iskorištavanje situacije radi vlastite koristi (u čemu prednjači Kina), već činjenica da gospodarski razvoj i svjetsko tržište kao takvo, jesu negacije klimatske osvještenosti. Stoga, razmatrajući tri perspektive (s izuzetkom idealističke perspektive), dolazimo da određene racionalističko-realističke sinteze: stvaranje međunarodnog klimatskog režima mora biti decentralizirano, te treba biti usredotočeno na ekološku regulaciju privatnog poslovnog sektora. Drugim riječima, kada bi svaka država zasebno izvršila pritisak na industriju uz poticaj „trgovine emisijama“, moglo bi doći do međunarodne gospodarske suradnje koja bi bila ekološki osvještena. Regionalna vojna suradnja je od iznimne važnosti, odnosno stvaranje koordiniranih međudržavnih vojnih jedinica specijaliziranih isključivo za djelovanje u slučaju klimatske katastrofe. Zagađenje okoliša nije svugdje istovjetno, stoga na određenim regionalnim područjima gdje su određeni prirodni resursi ugroženi, nije potreban jedan središnji zakon međunarodne organizacije, već regionalni međudržavni ugovor, s posebnom namjenom u zaštiti tog određenog resursa. Time bi međunarodno ekološko pravo postalo svojevrsno tijelo pravila oko očuvanja prirode. Konačno, međunarodni klimatski režim u pravnom smislu ne treba imati zasebnu pravnu povelju, već bi elementi ekološkog prava trebali biti uključeni u već postojeće

međunarodno pravne akte. Svakako, treba naglasiti da postoji niz nerazrješivih pitanja koja se izravno tiču ove problematike. Primjerice, kako kontrolirati nezaustavljivi rast stanovništva ili kako uspostaviti ravnotežu gospodarske asimetrije između razvijenih i nerazvijenih država. Konačno, kako pobuditi svijet globalne javnosti koja je uglavnom neupućena u bit problema, te nespremna trpi katastrofalne učinke klimatskih promjena.

Literatura:

- Birne, Patricia, 1993: *The UN and the Environment*, Roberts i Kingsbury (ur.) *United Nations, Divided Worlds*.

- Bernstein, Steven, 2001: *The Compromise of Liberal Environmentalism*. New York: Columbia University Press.

- Bernstein, Steven i Benjamin Cashore, 2012: *Complex Global Governance and Domestic Policies: Four Pathways of Influence*, *International Affairs* 88 (3): 585-604.

- CNA, 2007: *National Security and the Threat of Climate Change*. Alexandria, VA: CNA Corporation.

- Deudney, Daniel, 1993: *Global Environmental Rescue and the Emergence of World Domestic Politics*, Ronnie D. Lipschutz i Ken Conca (ur.) *The State and Social Power in Global Environmental Politics*. New York: Columbia University Press.

- Froggatt, Antony, 24. travnja 2014: *Where Next for EU Climate and Energy Policy?* Dostupno na:

- Goldsmith, Edward i Jerry Mander (ur.), 2001: *The Case Against the Global Economy: And a Turn Towards Localization*. London: Earthscan.

- Held, David i Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, 1999: *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.

- Hosle, Vittorio, 1996: *Filozofija ekološke krize*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Hurrell, Andrew, 1994: A Crisis of Ecological Viability? Global Environmental Change and the Nation State, *Political Studies* (42)
- Hurrell, Andrew i Sandeep Sengupta, 2012: Emerging Powers, North-South Relations and Global Climate Change, *International Affairs* 88 (3): 463-484.
- Ivanova, Maria, 2011: Financing Environmental Governance: Lessons from the United Nations Environment Program, *Governance and Sustainability Issue Brief Series I*. Boston: University of Massachusetts Center for Government and Sustainability.
- Kennedy, Paul, 2006: *The Parliament of Man: The Past, Present and the Future of the United Nations*. New York: Random House.
- Keohane, Robert O. i David G. Victor, 2011: The Regime Complex for Climate Change, *Perspectives on Politics* 9 (1): 7-23.
- Lee, Bernice, 2012: An Unquenchable thirst... An Insatiable Hunger, *The World Today* 68 (4): 8-13.
- Litfin, Karen T., 1998: The Greening of Sovereignty: An Introduction, (ur.) K.T. Litfin *The Greening of Sovereignty in World Politics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lucas, Edward, 2008: *The New Cold War*, London: Bloomsbery Publishing.
- Mead, Charles i Annie Sinder, 10. siječnja 2011: Why the CIA is Spying on Changing Climate, *McClatchy News*, dostupno na:
 - *Meridijan*, 2011: Klima – okidač za sukobe, (preneseno iz časopisa *Nature*), (160): 11
 - *Meridijan*, 2013: Nafta neće nedostajati – već je sad ima previše, (171): 10
 - Mitchell, Timothy, 2013:
 - Ovodenko, Alexander i Robert O. Keohane, 2012: Institutional Diffusion in International Environmental Affairs, *International Affairs* 88 (3): 523-541.
 - Rachman, Gideon, 25. listopada 2010: China Can No Longer Plead Poverty, *Financial Times*.

-
- Raphael, Sam i Doug Stokes, 2011: Globalizing West African Oil: US „Energy Security“ and the Global Economy, *International Affairs* 87 (4): 903-921.
 - Sijerković, Milan, 2014: Stazom globalnog zatopljenja, *Meridijani* 181: 44-48.
 - Stavins, Robert N. 1998: What Can We Learn From the Grand Policy Experiment? Lessons from SO2 Allowance Trading, *Journal of Economic Perspectives* 12 (3): 69-88.
 - Stern, Nicholas, 2007: *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge: Cambridge University Press.
 - Tylor, I, 2009: *China's New Role in Africa*. Boulder CO: Lynne Rienner.
 - UK Ministry of Defence, 2010: *Adaptability and Partnership: Issues for the Strategic Defence Review*. London: MoD.
 - United Nations Environment Programme (UNEP), 2009: *Protecting the Environment During Armed Conflict: an Inventory and Analyses of International Law*. Nairobi.
 - US Department of Defence, 2010: *Quadriennial Defence Review*. Washington DC: DoD.
 - World Commission on Environment and Development, 1987: *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.